

Når ytringsfriheten går på anstendigheten løs

I *Aftenpostens* kronikk 22. september 2014 ("Slik får vi en anstendig debatt") tok Odin Lysaker og Henrik Syse til orde for anstendighet i det offentlige ordskifte. Ære være dem for det – anstendighet bør man anstendigvis være *for*, både på prinsipielt (etisk) grunnlag og i instrumentelt øyemed, som bidrag til å gjøre ordskiftet mer respektfullt og sivilisert.

Mer problematisk er det at Lysaker og Syse - så å si i anstendighetens navn – gjør seg til fanebærere for en form for anstendigjøring som i praksis innebærer at ytringsfriheten uthules og til dels erstattes med det grumsete begrepet "ytringsansvar". Det er ikke tilfeldig at kronikørene i dette øyemed påkaller Ytringsfrihetskommisjonens rapport NOU 1999: 27 ("Ytringsfrihed bør finde sted").

Med utgangspunkt i kommisjonens utredning og på grunnlag av omfattende forarbeider inkl. to stortingsmeldinger foretok Stortinget i 2004 en gjennomgripende endring av Grunnlovens § 100. Denne paragrafen – "Ytringsfrihetsparagrafen" hadde inntil da (uendret fra 1814) hatt en relativt grei, oversiktlig og noenlunde forståelig ordlyd:

"Trykkefrihed bør finne sted. Ingen kan straffes for noget skrift av hvad Indhold det end maatte være, som han har ladet trykke eller udgive, med mindre han forsætlig og aabenbare har enten selv viist, eller tilskyndet andre til, Ulydighed mod Lovene, Ringeagt mod Religionen, Sædelighed eller de konstitutionelle Magter, Modstand mod disses Befalinger, eller fremført falske eller ærekrænkende Beskyldninger mod Nogen. Frimodige Ytringer, om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte".

Man skulle tro at dette var en bestemmelse som det fortsatt skulle være mulig for det norske folk å leve med, men våre øvrigheter mente altså noe annet. I tillegg til de opprinnelige formuleringene – som nå fremstod i ny form, radbruket til henimot det ugjenkjennelige – ble paragrafen utvidet med en rekke nye elementer, slik at den totalt ble ca. tre ganger så lang som før. Hvorfor denne radikale og ordrike utvidelsen av en regel som såpass lenge hadde tjent sitt formål rimelig bra?

Aftenposten kunne som vanlig gi oss svaret. På lederplass 31. juli 2005 kunne avisen fortelle at grunnlovsrevisjonen var blitt foretatt "med sikte på å styrke den enkeltes rett til å ytre seg fritt, uten frykt for represalier". En betryggende tanke, kan hende, men medførte den riktighet? Ved gjennomlesning av den nye teksten kunne man like gjerne sitte igjen med en beklemmende følelse av at den nye paragrafen ikke innebar noen styrkelse av ytringsfriheten, men tvertom en svekkelse. Den årvåkne leser kunne således merke seg følgende:

De nye formuleringene hadde gjennomgående kvalifiserende karakter, hvor det punkt for punkt og i ulne vendinger ("særlig tungtveiende hensyn" m.v.) ble gitt uttrykk for de *begrensninger* våre lovgivere mente at ytringsfriheten burde være undergitt, - formodentlig for at den ikke skulle komme helt ut av kontroll. Og når vi kom til paragrafens siste ledd, viste det seg at temaet ikke var ytringsfrihet i det hele tatt, men statens oppgaver. Her heter det at "*Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale*". Med denne passusen (som av de innvidde har fått benevnelsen "infrastrukturkravet") slo vår reviderte Grunnlov fast at det et en statlig oppgave å legge premisene for den offentlige meningsdannelse. Dette er en konstruksjon som vi kjenner fra totalitære samfunn – stater utstyrt med særskilte "informasjonsdepartementer" o.l. for slike formål. Med andre ord, land som det ikke burde være naturlig å sammenligne oss med.

Det kan være grunn til å dvele litt ved selve ytringsfrihetsbegrepet: Hva er egentlig poenget med å gi ytringsfriheten et særskilt, endog grunnlovsfestet rettsvern? Det er *ikke* for å beskytte din adgang til å fremsette usanne eller krenkende beskyldninger mot dine medborgere. (Det er viktig å minne om dette, fordi mye av den debatten som fant sted forut for grunnlovsendringen i 2004 hadde særlig fokus på injuriedimensjonen og til dels sensurproblematikken). Det er i egenskap av ytringsfrihetens karakter av grunnleggende menneske- og borgerrettighet at den bør være nedfelt i et lands forfatning. Ytringsfriheten er først og fremst – ved siden av rettssikkerheten – det viktigste vern borgerne, dvs. du og jeg, har mot maktovergrep fra myndighetenes side.

I et grunnlovshistorisk perspektiv var ytringsfriheten også tiltenkt en spesifikk funksjon: Ut ifra den situasjon som rådet i 1814, hvor selve Fedrelandets eksistens og fremtid lå i vektskålen, var det maktpåliggende med en bestemmelse som kunne sikre at landet fikk et uavhengig embetsverk. Eidsvoldsmennene så fordelene med å gi landet en embetsstand som rakrygget kunne motstå kongemaktens tilbøyeligheter til å tilta seg beføyelser som kunne undergrave Stortingets autonomi og Grunnlovens ukrenkelighet. Det blir likevel for snevert å tolke § 100 utelukkende som et tids- og situasjonsbetinget tiltak. Et viktig hensyn ved å verne om embetsverkets integritet, var – og er – samfunnets behov for et faglig og om nødvendig også moralsk korrektiv til statsmaktens utøvelse av dens funksjoner. Derfor måtte ytringsfriheten sikres slik at statens ansatte – dens tjenere – skulle kunne fremføre sine meninger uten frykt.

Den viktigste bestemmelsen i vår Grunnlovs gamle § 100 er derfor den siste setningen: "*Frimodige Ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden gjenstand ere Enhver*

tilladte". Denne ble faktisk beholdt uendret i den nye paragrafen, som imidlertid – i motsetning til den gamle - nå også ble utstyrt med en unntaksregel i form av følgende tilføyelse: *"Det kan kun sættes slige klarlig definerede Grændser for denne Ret, hvor særlig tungtveiende Hensyn gjøre det forsvarlig holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelser"*.

"Særlig tungtveiende hensyn", - smak på formuleringen; gjennom alle tider selve standardhjemmelen for all illiberal fullmakts- og unntakslovgivning.

Hva slags "tungtveiende hensyn" man hadde i tankene, er uklart, men det synes klart at dette innebærer en vesentlig uthuling av ytringsfriheten. Mer spesifikt betyr denne tilføyelsen en advarsel til statens ansatte mot å gi uttrykk for synspunkter som måtte avvike fra de til enhver tid aksepterte eller "politisk korrekte".

Ytringsfriheten er selve bærebjelken for et fritt, demokratisk og sivilisert samfunn. Vi kvier oss selvsagt for å tro at en ny grunnlovspassus som angivelig var ment å sikre vår rett til å ytre oss fritt, i virkeligheten var et trekk fra makthavernes side for å beholde definisjonsmakten og regien med den såkalte offentlige samtalen. Det er likevel viktig å gi akt på at ytringsfriheten er et umistelig gode som til stadighet må forsvares mot autoritære krefter, - også når disse kommer i forkledning av en Ytringsfrihetskommisjon og dens disipler. Og den er for viktig til å gjøres til en salderingspost i en kvasi-akademisk belæring om dannelse og anstendighet. Anstendighetens voktere utøver et samfunnsgavnlig virke, men å la dem tukle med ytringsfriheten er som å sette bukken til å passe havresekken.